

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄.

Ἡ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ἡ πολιτική καὶ ὁ Πλάτων.— Τὴν ψυχὴ τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τὰ ἐφηβικά του χρόνια δυὸ λαχτάρεις τὴν φλόγιζαν· ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ πολιτική. Ἡ πολιτικὴ ἦταν ὁ παλιὸς καὶ πρῶτος πόθος του. Τὸ λέει ὁ ἴδιος στὴν «Ζ΄ ἐπιστολή»· «νέος ἐγὼ ποτὲ ὦν... ὤήθην, εἰ θᾶπτον ἑμαυτοῦ γενοίμην κύριος, ἐπὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως εὐθὺς ἵέναι». (324) Σὲ ὅλη τὴν ἔπειτα ζωὴ του ποτὲ ὁ πόθος αὐτὸς δὲν ἔσβυσε. Τὸ μαρτυροῦν τὰ ἴδια τὰ ἔργα του καὶ τὰ ταξίδια του στὴ Σικελία. Ὁ Πλάτων ὅσο εἶναι φιλόσοφος, τόσο εἶναι καὶ στὴν ἀληθινὴ καὶ ὑψηλὴ ἔννοια πολιτικός. Ἔτσι μᾶς τὸ λέει καὶ ὁ ἴδιος μετὰ τὸ προσωπεῖο τοῦ Σωκράτη στὸν «Γοργία» (521 d). «Θαρρῶ πῶς εἶμαι ἀπὸ τοὺς λίγους Ἀθηναίους, γιὰ νὰ μὴν πῶ ὁ μόνος, ποὺ δουλεύει τὴν ἀληθινὴ πολιτικὴ τέχνη, πῶς εἶμαι ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς τωρινούς ποὺ κάνει πολιτικὴ». Καὶ ἐννοοῦσε πῶς αὐτὸς μονάχα διατυπώνει ὀρθὰ τὸ πολιτικὰ πρακτέο. Ἄλλωστε μόνον τοῦτο μποροῦσε νὰ γίνῃ στὴν ἐποχὴ του. Ἡ παιδεία, ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ, ἦταν ἡ μόνη δυνατὴ θετικὴ πολιτικὴ πράξις. Πολιτικὴ ἦταν ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφικὴ του δράσις. «Ἀσχολεῖτο βέβαια ἡ σχολὴ τοῦ Πλάτωνος μὲ μαθηματικὰ καὶ διαλεκτικὴ, μᾶς λέει ὁ Wilamowitz, ὅχι ὁμως γιὰ νὰ μορφώσῃ μαθηματικούς ἢ σοφιστὲς, ἀλλὰ ἄνδρες τῆς καθημερινῆς ζωῆς, πολιτικούς»· ποὺ βέβαια θὰ διαπνέονταν, ὅπως αὐτὸς, ἀπὸ ἀληθινὰς πολιτικὰς ἀρχὰς καὶ θὰ πραγματοποιοῦσαν ἴσως τὸ ἔργο ποὺ δὲν τοῦ ἦταν δοσμένο αὐτὸς νὰ πραγματοποιήσῃ.

Οἱ κακοὶ πολιτικοί.— Ὁ Πλάτων πίστευε, πῶς ὅ,τι ἐκτυλισσόταν γύρω του δὲν ἦταν ἀληθινὴ πολιτικὴ, πῶς ἡ σύγχρονη πολιτικὴ ζωὴ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων ἦταν ὀλόκληρη ἓνα μεγάλο σφᾶγμα· πῶς ἔπρεπε ὅλα ἀπὸ τὰ θεμέλια νὰ ἀλλάξουν. Ἀηδιασμένος ἀπὸ τὴν ἀχαλινωσίαν τῶν κακῶν καὶ τὴν

ὑποχωρητικότητα τῶν καλύτερων, κατηγορεῖ μὲ ριζοσπαστικὴν ἀδιαλλαξία ὅλες τὶς καθιερωμένες πολιτικὲς ἀξίες. Οὐτε τοὺς μεγάλους ἄνδρες τῆς πατρίδας του δὲν ἐξαιρεῖ ἀπὸ τὴν ἐπίκρισίν του, οὐτε τὸν Θεμιστοκλῆ, οὐτε τὸν Περικλῆ· ἀστόχησαν καὶ αὐτοὶ στὰ κυριώτερα ἔργα τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Στὸν Γοργία (519 a) λέει, ὅτι καὶ αὐτοὶ μαζί μὲ τόσους ἄλλους συμβάλανε στὴν καταστροφὴ τῆς πατρίδας των, «ἄνευ γὰρ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης λιμένων καὶ νεωρίων καὶ τειχῶν καὶ φόρων καὶ τοιούτων φλυαριῶν ἐμπεπλήκασιν τὴν πόλιν». Καὶ αὐτοὶ δηλαδὴ, οἱ ἄριστοι καὶ οἱ μεγαλοφυέστεροι, δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν καὶ νὰ ἐκπληρώσουν τὸν ὀρθὸ καὶ κύριον σκοπὸ τῆς πολιτικῆς. Δέχθησαν καὶ αὐτοί, καθὼς ὅλοι, τοὺς παραδομένους σκοποὺς τῆς καὶ χρησιμοποίησαν τὰ συνηθισμένα τῆς μέσας. Σὲ τεχνικοὺς συνδυασμοὺς τῶν μέσων ἐξαντλεῖται ὅλη ἡ σημασία τῆς πολιτικῆς τῶν δράσης. Ἐμείναν καὶ αὐτοὶ στὴ σχετικὴ κτῆτα τῶν καθημερινῶν περιστάσεων καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ ἀνέβουν στὴν ἀντικειμενικὴ σκοπιὰ τοῦ ἔσχατου σκοποῦ τῆς ἀληθινῆς πολιτικῆς δράσης. Ἐμείναν ξένοι ἀπὸ τὴν ἰδέα. Δὲν ἐνδιαφέρθησαν γιὰ τὴν ἠθικὴ τάξιν καὶ πειθαρχία καὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη· καὶ προσκολλημένοι στὴν τεχνικὴ μόνον ἐξάρτυση τῆς πολιτείας, τὴν ἄφηκαν ἔρμαιο στὴν ἠθικὴ διαφθορὰ καὶ τὴν διάλυση. Ἡ ἰδέα ὅμως, ἂν τὴν εἶχαν ἀντικρύσει, θὰ τοὺς ἔδειχνε ποιὸς εἶναι ὁ οὐσιαστικὸς σκοπὸς τῆς πολιτικῆς, γιὰτὶ ἡ ἰδέα εἶναι ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ παρ' ὅλη τῆς τὴν γενικότητα σταθερὰ ὁδηγεῖ μέσα στὴν ἀμφιβολία τῶν ἄπειρων ἐνδεχομένων καὶ τῶν ἄπειρων πειρασμῶν τῆς πραγματικότητος. Ἡ ἰδέα τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς πράξεως καὶ συνακόλουθα τῆς πολιτείας, ποὺ ἀπὸ τὴν πράξιν γεννιέται, αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον μέλημα τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ.

Ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης.— Ποιὰ εἶναι ὅμως ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας; Ὅποια βέβαια καὶ ἂν εἶναι, στηρίζεται τελικὰ στὴν πρώτη πηγὴ τῆς ζωῆς, στὸ σκοπὸν κάθε ἄλλου σκοποῦ, στὴν ἐνωτικὴ ἀρχὴ τοῦ παντός, στὸ ἀγαθόν. Καὶ τῆς πράξεως καὶ τῆς θεωρίας, τῆς ψυχῆς σὲ κάθε τῆς ὄψιν, ἔσχατος σκοπὸς εἶναι τὸ ἀγαθόν.

Γιὰ νὰ μπορέσῃ ὅμως ἡ ψυχὴ νὰ πλησιάσῃ τὸ ἀγαθόν, πρέπει νὰ φθάσῃ στὴν ὀλοκλήρωσίν της. Καὶ φθάνει ἐκεῖ, ὅταν ἄρτια ἐκπληρωθῇ κάθε τῆς δύναμη. Μιὰ τέτοια ἐκπλήρωση εἶναι ἡ κάθε ἀρετὴ τῆς. Σὲ κάθε ψυχικὴ δύναμη ἀντιστοιχεῖ καὶ μιὰ διάφορη μορφή ἀρετῆς. Ξέρομε κιόλας πῶς τρεῖς εἶναι οἱ ψυχικὲς δυνάμεις, οἱ ψυχικὲς λειτουργίαι, ἡ λογικὴ, ἡ θυμικὴ καὶ ἡ ἐπιθυμητικὴ. Ἀρετὴ τῆς λογικῆς λειτουργίας τῆς εἶναι ἡ σοφία, τοῦ θυμικοῦ, δηλαδὴ τῆς βούλησης, ἡ ἀνδρεία, τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἡ σωφροσύ-

νη. Καὶ ὑπάρχει καὶ ἡ δύναμη ποὺ ὅλες αὐτὲς τὶς εἰδικὲς ἐνέργειες τῆς ἀρετῆς τὶς τοποθετεῖ στὴ θέση ποὺ τοὺς ταιριάζει, τὶς ἐναρμονίζει, τοὺς δίνει ἐνότητα, τὶς κάνει ἀρετὲς μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ψυχῆς. Καὶ αὐτὴ ἡ δύναμη εἶναι ἡ ἀρετὴ τῶν ἀρετῶν, ἡ δικαιοσύνη. Ἡ ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς πλατωνικῆς ἠθικῆς. Καὶ δὲν μπορούσε παρὰ ἔτσι νὰ εἶναι· ἐκεῖ, ὅπου ὁ λόγος ἀναγορεύεται σὲ πρώτη ἀρχὴ τῆς ζωῆς, ἔπρεπε καὶ ἡ ἠθικὴ θεωρία νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὸ αἶτημα τοῦτο, ποὺ ἀποτελεῖ στὴ σφαῖρα τῆς πράξης τὴν ἐκφραση τοῦ κλασσικοῦ, τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, τὴ φανέρωση τοῦ Λόγου.

Ὁ κλασσικὸς τεχνίτης στὴν ὁμορφιὰ τοῦ μέρους δίνει λιγώτερη ἀπὸ κάθε ἄλλον αὐτοτέλεια καὶ αὐθυπαρξία. Δὲν ἔχει τὸ μέρος ὁμορφιά, ὅταν δὲν ὑπηρετῇ πρὸ πάντων τὸ ὅλον. Σὲ αὐτὸν τὸν κανόνα τῆς τέχνης, ποὺ βέβαια εἶναι κανόνας κάθε τέχνης, ὁ κλασσικὸς εἶναι ἀμείλικτος. Ἡ ἐμπνευση, τὸ πάθος, ὁ ἐνθουσιασμός, ποὺ προκαλεῖ μίαν ὑπερβολὴν σὲ κάποιο σημεῖο τοῦ ἔργου, διώχνεται ἀλύπητα ἀπὸ τὸν κλασσικὸν τεχνίτην, γιατί στὸ ἔργο του πρέπει νὰ βασιλεύῃ ἄθραυστη ἡ πειθαρχία καὶ ἡ ἰσορροπία τοῦ ὅλου. Ὁ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνας φιλόσοφος κάτω ἀπὸ τὸ μέτρο, κάτω ἀπὸ τὸν ἀτεγκτο νόμο τοῦ Λόγου ὑποτάσσει ὅλα τὰ ξεσπάσματα τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Οἱ ὑποκειμενικὲς γνώμες ἀπὸ τὴ μιά, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ σταθερή, ἡ γενικὴ γνώμη τοῦ λόγου, ποὺ ἐπάνω ἀπὸ ὅλες αὐτὲς ἐπιβάλλεται. Τὰ πολλὰ καὶ διάφορα πραγματικὰ ὑποκείμενα ἀχρηστεύονται γιὰ τὴ θεωρία καὶ ἀνυψώνεται τὸ ἕνα γενικὸ καὶ σταθερὸ λογικὸ ὑποκείμενο τῆς γνώσης. Καὶ οἱ σκοποὶ τῆς ζωῆς, ποικίλοι καὶ διαφορετικοὶ ὅσο καὶ οἱ ψυχές, ἐντάσσονται σὲ ἕνα σύστημα, φωτίζονται ἀπὸ τὸ φῶς ἐνὸς ἰδεατοῦ γενικοῦ σκοποῦ, τοῦ σκοποῦ ποὺ θέτει ὁ Λόγος. Ὅλες οἱ πράξεις, ὅλες οἱ ἐνέργειες τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ὅλες ἀκόμη οἱ ἀρετὲς τῆς ψυχῆς, καμμιά τους δὲν ἔχει ἀξία, ἂν δὲν ἐνταχθοῦν καὶ ὑποταχθοῦν καὶ αὐτὲς στὴν πειθαρχία τοῦ Λόγου, ἂν δὲν ὑπηρετήσῃ ἡ καθεμιά τους στὴν ἐνιαία ὁλότητα τῆς προσωπικότητος, ὅπως ὁ κάθε σπόνδυλος ὑπηρετεῖ στὴν ἐνότητα τοῦ ναοῦ· ἂν δὲν ὁμολογήσῃ κάθε φορὰ μὲ ὅλες τὶς ἄλλες δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ὥστε νὰ διατηρῆται πάντοτε τὸ κλασσικὸ μέτρο, ποὺ ὀρίζει τὴν ἀρμονία καὶ τὴν ἀξία τῆς ἐλληνικῆς δημιουργίας. Ἐπάνω ἀπὸ ὅλες τὶς πράξεις, ἐπάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ἄτομα, τὰ ἀξία καὶ τὰ ἀνάξια, πρέπει νὰ κυριαρχήσῃ ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ὁ Λόγος ἐφαρμοσμένος στὸν κόσμον τῆς πράξης. Μὲ τὶς ἀρετὲς ὅλες, συνθεμένες κατὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ ὀδεύοντας πρὸς τὸ ἀγαθόν, δου-

λεύει ἡ ψυχὴ τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὴν ἐναρμόνιση
δλων τῶν ἀρετῶν γίνεται ἡ ψυχὴ ἐνότητα, ὁ ἀνθρώπος προσωπι-
κότητα.

II

Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς πολιτείας.— “Ὡς τὴ στιγμὴ τούτη σκε-
φθήκαμε τὸν ἀνθρώπο μόνου του. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀνταποκρίνεται
στὴν ἀλήθεια. Ὁ ἀπομονωμένος ἀνθρώπος δὲν εἶναι παρὰ ἀφαίρεση
τῆς σκέψης μας. Στὴν πραγματικότητα ὁ ἀνθρώπος μόνος δὲν ἔχει
ὑπαρξή, γιατί δὲν ἔχει αὐτάρκεια. Τὸ ἄτομο εἶναι παραδικό· εἶναι
ένα ἀπόσπασμα ζωῆς, καὶ ὀλοκληρώνεται μόνον ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει
μιὰ κοινωνία ἀνθρώπων ποὺ ἀμοιβαῖα συμπληρώνουν τὶς ἀτέλειες
τῆς φυσικῆς των ὑπαρξής. Ὅπως στὴ γνώση τὸ ἀτομικὸ τῆς αἴσθη-
σης σώζεται μέσα στὴ γενικότητα τοῦ λόγου, ἔτσι σώζεται καὶ τὸ
ἄτομο μέσα στὴ ζωὴ τοῦ γένους, στὴν ἀνθρώπινη κοινότητα, ποὺ
στὴν πιὸ ἄρτια τῆς μορφῆ, γίνεται πολιτεία.

Παραλληλισμὸς ψυχῆς καὶ πολιτείας.— Ἡ πολιτεία, ἡ ἄρτια
κοινωνία—ἐννοίες ταυτόσημες στοὺς ἀρχαίους γενικὰ καὶ εἰδικώτερα
στὸν Πλάτωνα—εἶναι, σὰν τὸ ἄτομο, ἐνότητα· ἔχει σὰν τὸ ἄτομο
προσωπικότητα. Οἱ ἴδιες ἀρχές ποὺ διέπουν τὶς πράξεις τοῦ ἀτό-
μου, θὰ ἰσχύσουν, κατὰ τὸν Πλάτωνα, καὶ γιὰ τὴ ζωὴ τῆς πολι-
τείας. Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὴν ψυχὴ τὴν ἀτομικὴ, ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν
μεγάλῃ ψυχῇ, ποὺ εἶναι ἡ πολιτεία. Ἡ πολιτεία εἶναι καὶ αὐτὴ
σύστημα ἀπὸ ἀτομικὲς λειτουργίες. Καὶ ἔτσι στὴν οὐσία τῆς δὲν δια-
φέρει ἀπὸ τὸ ἄτομο, ποὺ εἶναι ὀργανικὸ σύστημα ἀπὸ φυσικὲς καὶ
ψυχικὲς λειτουργίες. Καὶ ἡ πολιτεία εἶναι μιὰ ὀργανικὴ ἐνότητα
σὰν τὸ ἄτομο· εἶναι ἓνα ἄτομο σὲ μεγάλο σχῆμα, ἓνας «μεγάλος
ἀνθρώπος». Ἡ σκέψη αὐτὴ τοῦ ἀπαρέγκλιτου παραλληλισμοῦ τοῦ
ἀνθρώπου καὶ τῆς πολιτείας, τῆς ἀνθρώπινης ἐνότητος καὶ τῆς πο-
λιτειακῆς ἐνότητος εἶναι ἡ πρωταρχικὴ σκέψη τῆς πλατωνικῆς πολι-
τειολογίας. Πραγματοποιεῖται μάλιστα καὶ σὲ εἰδικώτερες ἀντιστοι-
χίες· ὁ σκοπὸς τῆς ψυχῆς εἶναι σκοπὸς τῆς πολιτείας, οἱ ἀρετὲς
τῆς ψυχῆς εἶναι ἀρετὲς τῆς πολιτείας.

Ὁ ἀνθρώπος δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ παρὰ μονάχα μέσα στὴν
κοινωνία, στὴν πολιτεία. Σὲ αὐτὴν συντελοῦνται ὅλες οἱ πράξεις
του. Οἱ ἀρετὲς τῶν πράξεων του εἶναι καὶ κοινωνικὲς, πολιτικὲς
ἀρετὲς· ὀρίζουν πράξεις ποὺ ὅλες κρίνονται μέσα στὸ πλαίσιο τῆς
κοινωνίας, τῆς πολιτείας. Ἐτσι τὸ ἠθικὸ πρόβλημα διαμορφώνεται
καὶ ὀλοκληρώνεται στὸ κοινωνικὸ, στὸ πολιτικὸ πρόβλημα. Ἄλλὰ

καὶ ἀντίστροφα οἱ κοινωνικὲς, οἱ πολιτικὲς ἀρετὲς δὲν αἰωροῦνται ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, εἶναι ἐσωτερικὲς ιδιότητες τοῦ ἀτόμου. Οἱ κοινωνικὲς ἀρετὲς εἶναι καὶ ἠθικὲς ἀρετὲς τῶν ἀτόμων.

Θέλοντας ὁ Πλάτων συγκεκριμένα νὰ ἐκφράσῃ τὶς ἀρετὲς τῆς πολιτείας καὶ νὰ ὀρίσῃ τὴ διάρθρωση τῆς ζωῆς της, παίρνει τὸ σχῆμα τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τετράπτυχο τῶν ἀρετῶν της καὶ τὸ ἐφαρμόζει στὸν ὀργανισμό τῆς πολιτείας. Ἡ δικαιοσύνη ἢ ἐναρμονίζουσα δύναμη τῶν τριῶν ἄλλων ἀρετῶν τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς, τῆς σοφίας, τῆς ἀνδρείας, τῆς σωφροσύνης, αὐτὴ ἢ ἴδια εἶναι καὶ ἡ κεντρικὴ ὀργανωτικὴ ἀρχὴ τῆς πολιτείας καὶ ἡ βασικὴ ἀρετὴ της· αὐτὴ δημιουργεῖ τὴν ἐνότητά της· αὐτὴ μόνη τὴ μορφώνει σὲ πολιτεία.

Εἶναι ἀνάγκη καὶ στὴν πολιτεία τὸ κάθε στοιχεῖο νὰ ταχθῆ στὴ θέση ποῦ τοῦ πρέπει, νὰ πράττῃ ὅ,τι τοῦ ταιριάζει «τὰ αὐτοῦ πράττειν καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν δικαιοσύνη ἐστίν». (Πολ. 433a). Στοιχεῖο τῆς πολιτείας εἶναι κάθε ἄτομο· καὶ κάθε ἄτομο πρέπει νὰ κάνῃ τὴ δική του τὴ δουλειά· ὄχι πολλὰ καὶ ἀλλότρια ἔργα, ἀλλὰ ὅ,τι τοῦ ὀρίζει ἡ ὠρισμένη του τοποθέτηση. Ὁ Πλάτων πιστεύει, πῶς ὅποιος μείνῃ πιστὸς στὴ φυσικὴ του κλίση, ποῦ αὐτὴ πρέπει νὰ διατηρηθῆ καὶ στὴν κοινωνικὴ του τοποθέτηση, θὰ δώσῃ στὴν κοινωνία ὅ,τι ἔχει καλύτερο νὰ δώσῃ. Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτερο εἶναι, ὅπως σκέπτεται ὁ Πλάτων, ὅτι ἔτσι ἐναρμονίζονται αὐτόματα ἀναμεταξύ τους καὶ πραγματοποιοῦνται ἄρτια οἱ λειτουργίες τῆς κοινωνίας. «Τὰ ἑαυτοῦ πράττειν» σημαίνει, ἔτσι, τὴν ὑποταγὴ τοῦ ἀτόμου στὴ συνθετικὴ τάξη τοῦ ὅλου καὶ ἔτσι τὴν ὑποταγὴ τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ ὑποκειμενικοῦ στοιχείου σὲ μιὰν ἀρχὴν ὑπερατομικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ, στὴν ἀρχὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου, στὸ Λόγο.

Ἡ πολιτεία ἔχει ἀποστολὴ νὰ φέρῃ στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων τὴν ἴδια ἐσωτερικὴ τάξη καὶ ἀρμονία, ποῦ ἡ δικαιοσύνη, ὡς ἀρετὴ τοῦ ὑποκειμένου, φέρνει στὶς λειτουργίες τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. Γι' αὐτό, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς πολιτείας πρόβλημα πραγματοποίησης τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀρχὴ καὶ μέθοδος γιὰ τὴ ζωὴ τῆς πολιτείας.

Μόνον στὴ δίκαιη, στὴν ὀρθὴ πολιτεία μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθοῦν, μαζὶ μὲ ὅλες τὶς ἀρετὲς τοῦ ἀτόμου, καὶ ὅλες οἱ ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πολιτεία εἶναι ὁ τόπος, ὅπου ἡ δημιουργικὴ ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πνευματικὴ του γονιμότητα βρίσκουν τὸ πρόσφορο ἔδαφος· ὁ μόνος χῶρος ὅπου μπορεῖ νὰ βλαστήσῃ ἀληθινὸς πολιτισμὸς. Πολιτεία ἔτσι μπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ ἢ στατικὴ μορφή τῆς ἱστορίας, ἂν ἱστορία ὀνομάζαμε, καθὼς θὰ ἔπρεπε, ὄχι μιὰ χρονικὴ σειρά ἀπὸ τυχαῖα ἀρμοσμένα γεγονότα, ἀλλὰ τὴν διαλεκτικὰ

συνθεμένη ολότητα τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἡγεσία τῆς πολιτείας.— Ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνη ἡ πολιτεία πραγματοποιημένη δικαιοσύνη, πρέπει κάθε θεσμό της καὶ κάθε πράξη της νὰ τῆ διέπη πάντοτε ὁ Λόγος, καὶ ὄχι οἱ τυχαῖες ροπές τοῦ πάθους. Ἡ ἡγεσία τῆς πολιτείας πρέπει νὰ εἶναι ἡγεσία τοῦ νοῦ, τῆς σοφίας, τῆς ἐπιστήμης. Οἱ ἡγέτες τῆς πλατωνικῆς πολιτείας πρέπει νὰ εἶναι οἱ κάτοχοι τοῦ Λόγου, οἱ ἀληθινοὶ φιλόσοφοι, οἱ «βασιλικοὶ ἄνδρες». Ὅχι οἱ στεγνοὶ σοφοὶ τῶν βιβλίων, οἱ θεωρητικοί, ποὺ ζοῦν, ξένοι ἀπὸ τῆ ζωῆ, μέσα σὲ λογικὰ σχήματα καὶ σὲ ἀπόκοσμες ἔρευνες, ἀλλὰ οἱ ἄρτιες πνευματικὲς φυσιογνωμίες, ποὺ ἀντικρῦζουν καθολικά, ἀντικειμενικά, πέρα ἀπὸ κάθε πάθος, τὴν πολὺπλευρὴ κίνηση τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἱστορίας.

Στὴν «Πολιτεία» βρίσκεται ἡ πιὸ ρητὴ διατύπωση τῆς σκέψης τούτης τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὴν συγκρότηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, διατύπωση ποὺ ξαναβρίσκεται συχνὰ καὶ σὲ ἄλλα του ἔργα. «Ἄν δὲν βασιλέψουν στίς πολιτεῖες οἱ φιλόσοφοι ἢ ἂν δὲν φιλοσοφήσουν ἄξια καὶ γνήσια αὐτοὶ ποὺ τώρα λέγονται βασιλεῖς καὶ δυνάστες, ἂν δὲν συμπέση στὰ ἴδια πρόσωπα φιλοσοφία καὶ πολιτικὴ δύναμη, ἂν ἐξαναγκαστικὰ δὲν παραμερισθοῦν οἱ λογῆς ἄνθρωποι, ποὺ τώρα καθὼς εἶναι φυσικό τους, τραβᾶν ἢ μόνον τὸν ἕνα ἢ μόνον τὸν ἄλλο δρόμο, δὲν θὰ ἔρθῃ τὸ τέλος τῶν κακῶν, ὦ φίλε Γλαύκων, γιὰ τίς πολιτεῖες, καὶ οὔτε θαρρῶ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος». (433 b. Δὲς καὶ Φαῖδρος 266 c). Ἡ πραγματοποίηση μιᾶς τέτοιας πολιτικῆς προϋπόθεσης εἶναι τὸ κυρίαρχο θέμα τῆς πλατωνικῆς πολιτικῆς ἢ ἐνανθρώπιση τοῦ πολιτικοῦ λόγου, δηλαδὴ τῆς δικαιοσύνης. Μὰ τοῦτο εἶναι καὶ τὸ αἶτημα ὅλης τῆς ἱστορίας· πῶς θὰ ἐπικρατήσουν οἱ πιὸ ἄξιοι, αὐτοὶ ποὺ τὸ τυχαῖο καὶ τὸ ἄλογο τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἱστορικῶν συγκρούσεων θὰ τὸ ὑψώσουν σὲ μιὰ τάξη καὶ σὲ ἕνα χῶρο, ὅπου οὔτε ἡ ἀχαλινωσία οὔτε ἡ βία δὲν θὰμποροῦν νὰ ἀκολασταίνουν, ἀλλὰ θὰ κυριαρχῇ τὸ χρυσὸ μέτρο, ποὺ ὅλα τὰ ἰσορροπεῖ καὶ τὰ ἐναρμονίζει.

Ἡ ἱστορία γνώρισε σὲ αὐτὴ τὴν προσπάθειά της ἀναρίθμητες περιπέτειες. Χάθηκαν πολιτεῖες, ἀλλάξαν καθεστῶτα, μεταβλήθηκαν κοινωνικοὶ ὀργανισμοί· οὐσιαστικὰ ὅμως τίποτε δὲν ἀλλάζει, ὅσο δὲν ἀλλάζουν οἱ ἄνθρωποι, ποὺ κάθε φορὰ γίνονται φορεῖς τοῦ πολιτικοῦ λόγου καὶ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως. Πρῶτα οἱ ἄνθρωποι καὶ ὕστερα τὰ συστήματα· τέτοια εἶναι ἡ πίστη τοῦ Πλάτωνος, ὅταν στηρίζῃ ὀλόκληρη τὴν πολιτεία του στοὺς φιλοσόφους ἄνδρες· αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ βαθύτατη ἀνάγκη τῆς ἱστορίας. Ὅταν ὑπάρχουν οἱ ἄξιοι ἡγέτες, τότε ἀναγκαῖα θὰ πραγματοποιηθοῦν καὶ οἱ ὀρθοὶ πολιτικοὶ ὀργανισμοί.

σμοί· ἀναγκαῖα θὰ βρεθῆ καὶ ὁ δρόμος πρὸς τὴ δικαιοσύνη. Καὶ ὁ Πλάτων αὐτὸν τὸν ἰδανικὸ τύπο τοῦ ἡγέτη χαράζει πρῶτα ἀπ' ὅλα στὴν Πολιτεία του, τὸν ἐνσαρκωτὴ τῆς δικαιοσύνης.

Ἡ κατανομὴ τῆς ἐργασίας.—Τὰ αὐτοῦ πράττειν εἶναι τὸ νόημα τῆς δικαιοσύνης. Ἡ δικαιοσύνη ζητάει νὰ ἀναπτύξῃ ὁ καθένας καὶ νὰ ἀσκῆ τὸ δυνατώτερο στοιχεῖο τῆς προσωπικότητάς του, τίς πιὸ ἄξιες ἱκανότητές του, ὅποτε καὶ συνολικὰ χρησιμοποιοῦνται στὴν κοινωνία οἱ καλύτερες δυνάμεις τῆς ζωῆς. Γιὰ τὸν σκοπὸ τοῦτο πρέπει καθένας νὰ τοποθετηθῆ στὴν κατάλληλη θέση, σὲ ἐκείνη πού τοῦ ταιριάζει, γιατί σὲ αὐτὴν θὰ μπορέσῃ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἀξιωτέρη του ἱκανότητα. Πρέπει ὅμως ἀκόμη τοῦ καθενὸς ἢ τέτοια ἐνέργεια νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐνέργεια τῶν ἄλλων. Πρέπει ἔτσι νὰ ἐπιτύχωμε μιὰν ἐκλογικευμένη διαίρεση τῆς ἐργασίας, πού ὁ Πλάτων μὲ ἔμφαση ὑποστηρίζει ὡς ἔκφραση τῆς δικαιοσύνης, ἀπαραίτητη γιὰ τὴν λειτουργία τῆς πολιτειακῆς ζωῆς. Μόνον ἓνα ἔτσι συγκροτημένο συμπλέγμα ἀτόμων καὶ ἐνεργειῶν γίνεται πολιτεία· γιατί πολιτεία ἀληθινὴ εἶναι ἀκριβῶς ἢ ὀργάνωση, ὅπου ὁ καθένας «πράττει τὰ ἑαυτοῦ».

«Πολιτεία» καὶ «Νόμοι».— Ὁ Πλάτων, γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὴ τὴν ἀρχή, βάρδισε δυὸ διαφορετικοὺς δρόμους. Τὸν ἓνα τὸν ἐκθέτει στὴν «Πολιτεία», τὸ διάλογο, ὅπου συνθετικώτερα μᾶς παρουσιάζεται τὸ σύστημά του· τὸν ἄλλον, στοὺς «Νόμους», τὸ διάλογο τὸν πιὸ μακρὺ, τὸν τελευταῖο τῆς ζωῆς του. Ὁ διάλογος τῆς «Πολιτείας», πού εἶναι καὶ ὁ ἱστορικὰ καὶ πνευματικὰ σπουδαιότερος, ξετυλίγεται γύρω ἀπὸ ἓνα κεντρικὸ πυρῆνα, τὴν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης. Πρέπει πρῶτα νὰ ὀρισθῆ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἔπειτα σύμφωνα μὲ τὸν ὀρισμὸ τοῦτο νὰ συνταχθῆ ἡ πολιτεία. Στὸν Πλάτωνα ἡ λέξις πολιτεία δὲν σημαίνει κράτος, ἀλλὰ κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ σημερινὸ σύνταγμα στὴν οὐσιαστικὴ του ἔννοια. Ἀλλὰ καὶ σὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἀρχὴ τῆς πολιτείας εἶναι ἡ δικαιοσύνη. Μὲ αὐτὴν μᾶς εἰσάγει ὁ Πλάτων στὸν κόσμον τῆς ἀληθινῆς πολιτείας του. Γι' αὐτὴν ἰδρύει τὴν πολιτεία του. Αὐτὴ εἶναι τὸ κριτήριον γιὰ νὰ μετρήσῃ τὴν ἀξία κάθε ἱστορικοῦ σχηματισμοῦ, πού ἐμφανίζεται ὡς πολιτεία. Μὲ αὐτὴν θὰ διακρίνωμε τὴν ἀληθινὴ ἀπὸ τὴν χαλασμένη πολιτεία. "Ὅταν θέλωμε νὰ ἰδρύσωμε μιὰν ἀληθινὴ πολιτεία, κατ' οὐσίαν θέλωμε νὰ πραγματοποιήσωμε δικαιοσύνη ἐπὶ γῆς. Ἡ θέλησή μας εἶναι νὰ ἐνσαρκώσωμε τὴν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης σὲ ἓνα συγκεκριμένον ἱστορικὸν κόσμον, γιατί μόνον ἔτσι, σὲ συγκεκριμένες μορφές, φανερώνεται ἡ ἰδέα μέσα στὴν πραγματικότητα. Ὁ διάλογος τῆς Πολιτείας φανερώνει τὴν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης σὲ μιὰ συγκεκρι-

κριμένη της μορφής, ὅπως μὲ τὸ δικό του ὕλικὸ τὴν ἐπλασε ὁ φιλόσοφος.

“Ὅταν ὁ Πλάτων μᾶς λέη, ὅτι δικαιοσύνη εἶναι «τὰ ἑαυτοῦ πράττειν», ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχει δικαιοσύνη, ὅπου ὁ καθένας πράττει ὅ,τι τοῦ ταυριάζει νὰ πράττη, δὲν μᾶς λέει συγκεκριμένα, ποιά εἶναι τὰ ὅρια καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν πράξεων τοῦ καθενός. Καθορίζει ἓνα γενικὸ καὶ κενὸ τύπο, ἓνα καθαρὸ σχῆμα· μᾶς δίνει τὴ μέθοδο, ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε, γιὰ νὰ φθάσωμε ὕστερα σὲ συγκεκριμένους καθορισμούς, ὅπως τὸ ἔκανε καὶ ὁ ἴδιος, δίνοντας, ἀφοῦ ὤρισε τὴ δικαιοσύνη, ἓνα θετικὸ περιεχόμενον στὴν πολιτεία του. Γι’ αὐτὴν τὴν ἐργασία θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἡ γνωστὴ ἀντίληψίς του, ὅτι ἡ πολιτεία καὶ κατὰ τοὺς σκοποὺς ποὺ ἐπιδιώκει καὶ κατὰ τὴν ὀργανικὴν τῆς σύστασιν συνθέτεται ἀνάλογα μὲ τὸ ἄτομον καὶ πρὸς συγκεκριμένα μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀτόμου.

III

Οἱ τρεῖς τάξεις καὶ οἱ ἀρετὲς τους.— Ὁ σκοπὸς ὁ ἀπόλυτος, τὸ σημεῖον τὸ σταθερὸ καὶ τὸ ἀσυζήτητο εἶναι πάντοτε τὸ ἀγαθόν, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος καὶ τῆς ζωῆς καὶ κάθε ἀξίας τῆς. Τὸ μέσον αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ εἶναι ἡ ἀρετὴ, μὲ τὴν τριπλῆ τῆς διάκρισιν καὶ τὴν ἀρμονικὴν τῆς ἔπειτα σύνθεσιν στὴν καθολικὴν ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης. Αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὸν ἄνθρωπον· αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἰσχύη καὶ γιὰ τὴν πολιτεία. Ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ μέσον εἶναι ἡ ἀρετὴ, ποὺ διατηρεῖ στὴν πολιτεία τὶς γνωστὰς μᾶς ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς διακρίσεις. Γιὰ νὰ εἶναι ὅμως δυνατὴ μιὰ τέτοια ἀντιστοιχία τῶν ἀρετῶν, τῶν ἀρετῶν τῆς πολιτείας μὲ τὶς ἀρετὲς τῆς ψυχῆς, χρειάζεται, καθὼς ἔχει τρεῖς χωριστὰ λειτουργίας καὶ δυνάμεις ἡ ψυχὴ, ἔτσι καὶ ἡ πολιτεία νὰ ἔχη τρεῖς χωριστὰς λειτουργίας καὶ δυνάμεις, ποὺ θὰ ἔχουν ὑποκείμενά τους τρεῖς χωριστὰς τάξεις ἀνθρώπων.

Χρειάζεται ἔτσι στὴν πολιτεία πρῶτα μιὰ τάξιν ἀνθρώπων, ποὺ νὰ ἐνσαρκώνουν τὸ λογικὸ στοιχεῖον, τὸ νοῦ· ποὺ νὰ εἶναι γιὰ τὴν πολιτικὴν ζωὴ ὅ,τι εἶναι ὁ νοῦς γιὰ τὴν ἀτομικὴν ζωὴ· ποὺ νὰ ἔχουν τὴν ἀρετὴ τῆς σοφίας. Ὅσοι ἀνήκουν στὴν πρώτη αὐτὴ τάξιν, πρέπει νὰ ἔχουν τὴ γνώσιν, πρέπει νὰ ξέρουν ποῖον εἶναι τὸ ὀρθὸν στὴν πολιτικὴν, στὴν κοινωνικὴν πράξιν, τί κάθε φορὰ εἶναι δίκαιον. Καὶ τέτοιοι βέβαια εἶναι μόνον οἱ φιλόσοφοι, οἱ βασιλικοὶ ἄνδρες. Ὑστερα χρειάζεται ἡ πολιτεία, ἀντίστοιχα πάντοτε μὲ τὴν ἀτομικὴν ψυχὴν, καὶ ἓνα δεῦτερον στοιχεῖον, μιὰ τάξιν ἀνθρώπων, ποὺ νὰ ἐνσαρκώνουν

τὸ θυμικὸ στοιχεῖο τῆς ψυχῆς καὶ νὰ πραγματοποιοῦν ἔτσι στὴν πολιτεία τὴν ἀρετὴ τῆς ἀνδρείας. Ἀνδρεία στὴν πολιτεία σημαίνει τὴ δύναμη ποὺ ἐκτελεῖ ὅ,τι ὀρίζει ὡς πρακτέο ἢ πρώτη τάξη. Στὴν πολιτεία χρειάζεται αὐτὴ ἢ δύναμη, ποὺ θὰ καταπολεμήσῃ τὶς ἀντίθετες στὸ νόμο ροπές καὶ θὰ ἐπιβάλλῃ πρὸς τὰ μέσα καὶ τὰ ἔξω τοὺς ὀρισμοὺς τοῦ Λόγου. Τῇ δύναμη αὐτὴ τὴν ἔχει ἢ τάξη τῶν φυλάκων. Οἱ ἄνθρωποι αὐτῆς τῆς τάξεως, ἐκπληρώνουν τὴν κοινωνικὴ τους λειτουργία, ἐπιβάλλοντας τὶς ἐπιταγές τῶν ἀρχόντων. Ἐπειτα χρειάζεται ἀκόμη ἢ πολιτεία, ὅπως χρειάζεται καὶ ἢ ψυχὴ, ἓνα στοιχεῖο ὑλικό, ἓνα στοιχεῖο ζωϊκῆς ἐνέργειας· μιὰ τάξη ἀνθρώπων, ποὺ νὰ ἐνσαρκώνουν τὸ ἐπιθυμητικὸ στοιχεῖο καὶ ποὺ ἀποστολὴ τους θὰ ἔχουν νὰ παράγουν τὰ ὑλικά ἀγαθά. Τέτοια τάξη εἶναι στὴν πλατωνικὴ πολιτεία ἢ τάξη τῶν γεωργῶν καὶ τῶν δημιουργῶν, τῶν διαφόρων χειροτεχνῶν καὶ χειρωνακτῶν, ὅσων οἱ κινεῖν καὶ στηρίζουν τὴν οἰκονομία τῆς πολιτείας. Καὶ ἢ τρίτη αὐτὴ τάξη εἶναι ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιὰ τὴν πολιτεία· ἀρκεῖ νὰ διέπεται ἀπὸ τὸ λόγο, νὰ πειθαρχῆται ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τῆς σωφροσύνης. Ἡ τάξη αὐτὴ δὲν χρειάζεται νὰ ἔχῃ ἢ ἴδια τὴν δύναμη τοῦ λόγου, ἀφοῦ ἀρκῆ νὰ θέλῃ νὰ κυριαρχῆται ἀπὸ αὐτόν. Αὐτὴ δὲν ὀρίζει, δὲν κατευθύνει τὴ ζωὴ τῆς πολιτείας· οὔτε χρειάζεται νὰ ἔχῃ ἀνδρεία, μιὰ ποὺ δὲν ἔχει καμμιά ἀγωνιστικὴ λειτουργία. Τὸ μόνο ποὺ χρειάζεται εἶναι ὑποταγὴ, περιορισμὸς, συμμόρφωση, σωφροσύνη.

Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ νομίσωμε, πὼς τὴν ἀρετὴ τῆς σωφροσύνης, ποὺ μόνη ζητᾶμε ἀπὸ τὴν τρίτη τάξη, τὴ ζητᾶμε καὶ μονάχα ἀπὸ τὴν τάξη αὐτὴ. Κάθε τάξη πρέπει νὰ θέλῃ νὰ ὑποτάσσεται στὰ ὄρια ποὺ ἢ δικαιοσύνη ὀρίζει, πρέπει νὰ πειθαρχῆ στὸ νόμο τῆς δικαιοσύνης. Πρέπει καὶ οἱ ἀνδρεῖοι νὰ θέλουν νὰ περιορίζονται στὸ ἔργο τους, ὑπάκουοι στὶς ἐπιταγές τῶν βασιλικῶν ἀνδρῶν. Καὶ οἱ βασιλικοὶ ἀκόμη ἄνδρες πρέπει νὰ μένουν περιορισμένοι στὸ ἔργο τους, στὴ διατύπωση τῆς πολιτειακῆς θέλησης. Ἡ σωφροσύνη εἶναι ἢ μόνη ἀρετὴ τῆς τρίτης τάξης, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴ κάθε ἄλλης τάξης, γενικὴ ἀρετὴ σὰν τὴ δικαιοσύνη. Ἡ σωφροσύνη εἶναι τὸ στοιχεῖο ποὺ ὑποκειμενικὰ ἀνταποκρίνεται στὴν ἀντικειμενικὴ ἀρχὴ τῆς δικαιοσύνης.

Τέτοιες εἶναι στὴν πλατωνικὴ πολιτεία οἱ τρεῖς τάξεις καὶ οἱ ἀρετές τους. Ἡ ἀρμονικὴ τους συνύπαρξη καὶ συλλειτουργία πραγματοποιεῖ τὴ δικαιοσύνη στὴ συγκεκριμένη της μορφή καὶ μὲ αὐτὴν ὀλοκληρώνεται ἢ ἀληθινὴ πολιτεία.

Μέσα σὲ αὐτὰ τὰ πλαίσια εἶναι τώρα δυνατὴ μιὰ οὐσιαστικώτερη καὶ πιὸ συγκεκριμένη ἔρευνα τῆς λειτουργίας κάθε κοινωνικῆς τάξης στὴν πλατωνικὴ πολιτεία.

Οί βασιλικοί ἄνδρες.— Ὁ Πλάτων στὰ τελευταῖα του χρόνια, ἀπαντώντας μιὰ φορά ἀκόμη στὸν Πρωταγόρα καὶ εἰδικώτερα στὸ γνωστὸ ρητό του «Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος», γράφει στοὺς Νόμους: «Ὁ δὴ θεὸς ἡμῖν πάντων χρημάτων μέτρον ἂν εἴη μάλιστα». (716 c). Ὁ θεὸς αὐτῆς τῆς φράσης εἶναι ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἐδῶ κάτω βρίσκεται στὸν φιλόσοφο, στὸν βασιλικὸν ἄνδρα. Αὐτὸς ζῆ κατὰ λόγον τὴν ἀτομικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ του ζωὴ. Καὶ διότι ἔτσι ταυτίζεται μὲ τὸν λόγο, γι' αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ ἡγέτης τῆς πολιτείας. Καὶ εἶναι λόγος ὁ φιλόσοφος, γιατί ἔχοντας συνείδηση ὅλων τῶν ἀξιῶν, κατέχοντας μὲ τὴν ἰδέα τὰ σταθερὰ κριτήρια καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ζωῆς, στέκει ἐλεύθερος ἀπὸ ὑποκειμενικὰ κίνητρα καὶ ἄλογες διαθέσεις. Εἶναι τὸ στόμα ποὺ διακηρύσσει τὸ νόμο τῆς ἰδέας. Εἶναι ὁ ἐνανθρωπισμένος, ὁ ζωντανὸς λόγος. Ἀλλὰ εἶναι ἐπιπρόσθετα ὁ ζωντανὸς λόγος, ποὺ κινεῖται καὶ ζῆ μέσα στὴν πραγματικότητα.

Οἱ φιλόσοφοι, βγῆκαν ἀπὸ τὸ σκοτάδι καὶ τὶς σκιὰς τοῦ σπηλαίου, ἀνέβηκαν στὸ ἀληθινὸ φῶς καὶ ἀντίκρυσαν κατάματα τὸν ἥλιο. Καὶ βέβαια πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς, μαγεμένοι ἀπὸ τὸ θάμβος του, μένουν ἐκεῖ γιὰ πάντα στὴν εὐδαιμονία τοῦ φωτός. Οὔτε σκέπτονται κἄν νὰ ξανακατέβουν, γιὰ νὰ μεριμνήσουν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ζοῦν τὴ χαμένη τους ζωὴ μέσα σὲ πλανερὲς ἀνταύγειες. Τέτοιοι εἶναι οἱ ἀπόκοσμοι, οἱ ξεχωριστοί, οἱ μοναχικοὶ ποὺ στέκουν πέρα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν τύρβη τῶν ἐγκοσμίων. Ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ φιλόσοφοι, ποὺ, ἀφοῦ ἀντίκρυσαν τὸν ἥλιο καὶ ἔκαναν κτῆμα τους τὸ φῶτισμά του, τὶς ἰδέες, δὲν ξεχνοῦν καὶ τοὺς συνδεσμῶτες τους καὶ τὴν πλάνη καὶ τὸ σκότος τῆς ζωῆς των, καὶ ξανακατεβαίνοντας στὸ σπήλαιον, λύνουν καὶ τοῦ τυφλοῦ λαοῦ τὰ δεσμὰ καὶ, θέλοντας καὶ μὴ, τὸν σέρνουν πρὸς τὸ φῶς τῆς ἰδέας. Ἔτσι ὀλοκληρώνουν τὸ δρόμο τῆς ἀρετῆς τους καὶ ἀρτιώνουν τὴν ἀνθρώπινῃ τους ὑπόστασιν. Τέτοιοι εἶναι οἱ βασιλικοὶ ἄνδρες, οἱ φορεῖς τοῦ λόγου γιὰ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Αὐτοὶ οὔτε τὴν ἰδέα ξεχνοῦν, μὰ οὔτε καὶ ἀφήνουν στὴν τύχη τους τοὺς ἀπόκληρους τοῦ πνεύματος. Μέσα στὸν κόσμον τῆς σκιᾶς, ὅπου εἶναι βυθισμένη ἡ πραγματικότητα, ξέρουν καὶ ἐκεῖ νὰ βλέπουν καὶ νὰ δροῦν, χωρὶς στὰ μάτια τους νὰ σβύσῃ τὸ φῶτισμα τῆς ἰδέας.

Καὶ βέβαια, γιὰ ὅσους δοκίμασαν τὴν εὐδαιμονία τῆς ἰδέας, ἡ ἡγεσία τῆς πολιτείας, ποὺ σημαίνει ξανακατέβασμα στὶς σκιὰς τοῦ σπηλαίου, ἀνάμεσα στὰ σκοτάδια καὶ τὶς κακίαις τῶν ἀνθρώπων, πάντοτε εἶναι ἄχθος, θυσία καὶ πόνος. Τὴν δέχονται ὅμως καὶ τὴν μοιράζονται δίκαια ἀναμεταξύ τους ὅσοι εἶναι ἀξιοὶ νὰ τὴν κρατή-

σουν. Γι' αυτό, πρὸς τὴν ἡγεσία δὲν τοὺς σπρώχνει κανένα πάθος, καμμιά ματαιοδοξία, κανένα συμφέρον. Ἄν υπάκουαν σὲ ὅλα αὐτά, θὰ στρέφονταν πρὸς τὴν εὐδαιμονέστερη ζωὴ τῆς καθαρῆς θεωρίας. Τὸ καθῆκον καὶ ἡ συνείδηση μιᾶς ἀνώτερης ἀποστολῆς, ἡ ἐσωτερικὴ ἀμείλικτη ἐπιταγὴ γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ιδέας, αὐτὴ τοὺς βάζει ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πολιτειῶν, ἀτεγκτους καὶ ἀδιάφορους πρὸς ὅ,τι δὲν εἶναι ἀντικειμενικὰ ἄξιος σκοπός, πρὸς ὅ,τι δὲν εἶναι ὄργανο τῆς ιδέας. (Πολ. 519 d, 540 a).

Κριτικὴ γραπτῶν δικαίων.— Τέτοιοι κυβερνητὲς, ὅταν ὑπάρχουν στὴν πολιτεία, οἱ γραπτὸι νόμοι δὲν ἔχουν λόγον ὑπάρξεως. Τὸ γραπτὸ δίκαιο, γενικὸ καὶ δύσκαμπτο, ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ἀνταποκριθῇ στὴν πραγματικότητα, τὴν ἀεικίνητη καὶ διαφορετικὴ σὲ κάθε τῆς ἐκφάνση, ἔτσι πού νὰ εἶναι κάθε φορὰ ἄπταιστη ἢ ρύθμισή της ἀπὸ τὸ νόμο. Ἐνῶ ὁ ζωντανὸς λόγος, ὁ φιλόσοφος βασιλεύς, πανταχοῦ παρῶν μέσα στὰ πράγματα, μπορεῖ νὰ περιλάβῃ στὴν κρίση του κάθε εἰδικὸ περιστατικὸ καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἄρτια τὰ πιὸ ἀπρόβλεπτα προβλήματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ ἀδυναμία αὐτῆ τοῦ νόμου ὑπάρχει στὴ φύση του «Γιατί ὁ νόμος δὲν μπορεῖ ποτέ, περιλαμβάνοντας μὲ ἀκρίβεια ὅ,τι εἶναι ἄριστο καὶ δικαιοτάτο γιὰ ὅλους, νὰ ἐπιτάσῃ καὶ τὸ καλύτερο γιὰ τὸν καθένα. Καὶ αὐτό, γιατί οἱ ἀνομοιότητες καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πράξεων καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ποτὲ δὲν ἡσυχάζει, δὲν ἐπιτρέπουν νὰ ὀρισθῇ ὅπωςδήποτε κάτι, κατὰ τρόπον ἀπλό, σὲ καμμιά περίπτωσι, γιὰ ὅλα καὶ γιὰ κάθε ἐποχῆ». (Πολιτικός 294 a). Μὲ τὴ φράση αὐτῆ, πού ἀποτελεῖ τὴν πιὸ παλιὰ καὶ τὴν πιὸ αὐστηρὴ κριτικὴ τοῦ γραπτῶν δικαίων, ὁ Πλάτων φανερῶνει τὴν ἀντινομία πού κρύβεται στὸ ἔργο κάθε νομικοῦ. Ἐνῶ, ἐφαρμόζοντας τοὺς γενικοὺς νόμους σὲ συγκεκριμένα κοινωνικὰ γεγονότα, ζητᾷ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν δικαιοσύνη, ὁ σκοπός του εἶναι ἀνέφικτος, ἀκριβῶς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐξ αἰτίας τῆς γενικότητος τοῦ νόμου, πού δὲν μπορεῖ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν κίνηση τῆς ζωῆς. Ἐτσι παρουσιάζεται σὰν μάταιο ὅλο τὸ ἔργο τοῦ νομικοῦ. Ἡ ἄρση, ἡ σχετικὴ τουλάχιστον, τούτης τῆς ἀντινομίας θὰ γίνῃ ἀργότερα ἢ κύρια ἀποστολὴ τῆς νομικῆς μεθοδολογίας. Στὴν ἱστορία τῆς μεθοδολογίας αὐτῆς ἡ φράση τοῦ Πλάτωνος πού ἀναφέραμε σημαίνει μιὰ πρώτη ἀρχή. Στὸν Πλάτωνα μάλιστα ἡ ἄρση τῆς ἀντινομίας συντελεῖται ἀπόλυτα, γιατί ὁ νόμος παραμερίζεται ἐντελῶς καὶ παίρνει τὴ θέση τοῦ ὁ ζωντανὸς νόμος, ὁ λόγος τοῦ φιλοσόφου ἄρχοντα· καὶ βέβαια, ἂν μποροῦσε νὰ βρεθῆ τέτοιος λόγος, θὰ ἦταν ἄτοπο ὁ γραπτὸς νόμος πού δὲν εἶναι παρὰ τὸ νεκρὸ του ἀποτύπωμα, νὰ πάρῃ τὴ

θέση του. Σύμφωνα με τὴν ἀντίληψη αὐτὴ δὲν γίνεται λόγος γιὰ νόμους ἰδιωτικοῦ δικαίου στὴν Πολιτεία. Φαίνεται μόνον μερικῶν ποινικῶν νόμων τὴν ὑπαρξὴ νὰ παραδέχεται ὁ Πλάτων, γιατί, παρ' ὅλη τὴν ἀρτιότητα τῆς παιδείας καὶ τὴν κυριαρχία τοῦ λόγου, ἐνδέχεται νὰ παρουσιασθοῦν καὶ παρεκκλίσεις, πού ἴσως νὰ ἀναχαιτίζονταν ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ ἑνὸς ρητὰ ὠρισμένου κολασμοῦ. Γραπτὸ δημόσιο δίκαιο ἄλλο ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς Πολιτείας δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει. Ἡ νομοθεσία τῆς πλατωνικῆς πολιτείας εἶναι ἔτσι ἢ ἴδια ἢ συνείδηση τῶν βασιλικῶν ἀνδρῶν ἢ πληρωμένη ἀπὸ λόγο. Σὲ αὐτὴν εἶναι χαραγμένος ὁ μόνος ἔγκυρος νόμος, ὁ νόμος τοῦ λόγου· μόνον πού αὐτοῦ ἡ διάγνωση καὶ ἡ ἐφαρμογὴ εἶναι ἔργο ὄχι τέχνης ἀλλὰ ἐπιστήμης.

Στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ γενικώτατου νόμου, καὶ ἂν ἀφήσωμε κατὰ μέρος τίς μερικὲς ἐνδεχόμενες ἐξαιρέσεις, σχηματίζεται ἓνα μεγάλο κενὸ δικαίου, πού ἔχει ἀποστολὴ κάθε δικαστῆς νὰ πληρῶσῃ, ὠδηγημένος ἀπὸ τὸν ἴδιον αὐτὸ γενικώτατο νόμο τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ὅπως συγκεκριμένα ἀναπτύσσεται στὴν Πολιτεία.

Ἀλλὰ καὶ περιπτώσεις κρισολογίας, γιὰ τίς δυὸ τοῦλάχιστον ἀνώτερες τάξεις, θὰ παρουσιάζονται ἐλάχιστες. Ἐκεῖ, ὅπου λείπει τὸ ἰδιωτικὸ συμφέρον, ἢ οἰκογένεια, ἢ ἰδιοκτησία, ἢ δυνατότητα μιᾶς αὐτόβουλης μεταβολῆς στὴν οἰκονομικὴ ἢ τὴν πολιτικὴ θέση τοῦ καθενός· ἐκεῖ, ὅπου ὅλα γίνονται κατὰ λόγον, οἱ συγκρούσεις καὶ οἱ δίκες ἀσφαλῶς θὰ σπανίζουν. Ἐκεῖ, ὅπου ἡ παιδεία εἶναι ὀρθή, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄδικος ὁ ἐπίλοιπος βίος. (425 c). Στὴν πλατωνικὴ πολιτεία, ὅπως καὶ σὲ κάθε πολιτεία ὅπου ἡ παιδεία εἶναι ἀρτία, εἶναι σχεδὸν περιττὲς οἱ φυλακὲς καὶ τὰ δικαστήρια.

Οἱ φύλακες.— Γιὰ νὰ φυλαχθοῦν καὶ νὰ ἐκτελεσθοῦν οἱ ὀρισμοὶ καὶ οἱ ἐπιταγὲς τῆς πρώτης τάξεως, χρειάζεται ἡ δευτέρη τάξη τῶν φυλάκων, πού ἀντιστοιχεῖ στὸ θυμικόν, στὸ βουλευτικὸ στοιχεῖο τῆς ψυχῆς. Τὴν τάξη αὐτὴ μπορούμε νὰ τὴν φαντασθοῦμε σὰν ἓνα εἶδος ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, στενώτατα ὅμως δεσμευμένης ἀπὸ τὴ θέληση τῶν βασιλικῶν ἀνδρῶν. Ἀφοῦ ἡ θέληση δὲν εἶναι γενικὰ διατυπωμένη, ἀλλὰ κάθε φορὰ ἀτομικὰ ὀρίζεται, λείπει τὸ πεδίου ὅπου ἡ ἐξατομικευτικὴ δράση τοῦ ἐρμηνευτῆ καὶ τοῦ ἐκτελεστῆ, θὰ μπορούσε νὰ ἀσκήσῃ τὴν πρωτοβουλία της. Μιὰ πού τὰ κύρια ἔργα τῆς τάξεως τῶν φυλάκων εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἀσφάλεια καὶ ἡ ἀμυνα τῆς χώρας, θὰ πρέπει νὰ ζῆ ἡ τάξη αὐτὴ μιὰν αὐστηρὴ στρατιωτικὴ ζωὴ, ὥστε νὰ διατηρῆται ἡ τραχεῖα πειθαρχία, ἡ ἀπαραίτητη γιὰ τὴ δυναμικὴ της ἐπιβολὴ πρὸς τὰ μέσα καὶ πρὸς τὰ ἔξω.

Ἔτσι πού εἶναι, κατέχουν οἱ φύλακες μιὰν ἐνδιάμεση θέση μεταξὺ τῶν φιλοσόφων, πού κυβερνοῦν καὶ τοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ,

πού ασχολεῖται μὲ τὴν οἰκονομία καὶ κυβερνᾶται, χωρὶς διόλου νὰ συμβάλῃ στὴ διακυβέρνηση τῆς πολιτείας. Οἱ φύλακες εἶναι ἡ δύναμη, πού συμμορφώνει τὴν ὕλικὴ ζωὴ τῆς πολιτείας στὶς ἐπιταγὰς τοῦ λόγου.

Ἡ τρίτη τάξη. — Τελευταία στὴν ἱεραρχία ἔρχεται ἡ τρίτη τάξη τῆς πολιτείας, πού ἀντιπροσωπεύει τὴν ὕλικὴν ὄψη τῆς ζωῆς. Ἡ τάξη αὐτὴ τῶν γεωργῶν καὶ δημιουργῶν, ἐξυπηρετεῖ ὅλες τὶς ὕλικές ἀνάγκες· παράγει μὲ τὴν ἐργασία τῆς τροφῆς, ἐνδυμασίας, σκευῆς, ὅπλα, ὅ,τι κατασκευάζεται μὲ ἐργασία χειρωνακτικὴ· ἔτσι αὐτὴ μονάχα στηρίζει ὕλικά τὴ ζωὴ τῆς πολιτείας. Γιὰ τὴν τάξη τούτη εἶναι ἀρκετὸ νὰ ἐκπληρῶνῃ αὐτὸν μονάχα τὸν προορισμὸ τῆς, νὰ παρασκευάζῃ τὰ ἀναγκαῖα ὕλικά ἀγαθὰ· καὶ σὲ τοῦτον τὸν προορισμὸ τῆς, πρέπει θεληματικὰ νὰ περιορίζεται, χωρὶς νὰ ἐπεμβαίῃ σὲ ἄλλα ἔργα.

Οἱ ἄνθρωποι τῆς τρίτης αὐτῆς τάξης εἶναι βέβαια ἐλεύθεροι· δὲν εἶναι δούλοι, δὲν εἶναι πράγματα. Τοὺς δούλους θὰ τοὺς ἔβαζε ὁ Πλάτων ἀκόμη πιὸ κάτω. Ἀλλὰ, ἐνῶ τὴν ὑπαρξὴ τους τὴ δέχεται καὶ αὐτός, ὅπως ὀλόκληρη ἡ ἀρχαιότητα, δὲν καθορίζει εἰδικώτερα τὴν τοποθέτησίν τους μέσα στὴν πολιτεία του. Ὅριζι δὲμως, ὅτι Ἕλληνες δὲν μποροῦν νὰ εἶναι δούλοι· μόνον βάρβαροι δούλοι μπορεῖ νὰ ὑπάρξουν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς τρίτης τάξης εἶναι τοποθετημένοι πολὺ χαμηλά, πολὺ κοντὰ στοὺς δούλους· ὄχι βέβαια γιατί ὑποχρεωτικὰ εἰσφέρουν τὰ ὕλικά ἀγαθὰ πού χρειάζονται οἱ δύο ἀνώτερες τάξεις· τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι μιὰ προσφορὰ στὴν ὀλότητα, πού ὄχι μόνον δὲν προσβάλλει, ἀλλὰ ἀυξάνει ἀντίθετα τὴν ἀνθρώπινη ἀξιόπρεπεια. Ἡ ταπεινότης τῆς θέσης τῶν δημιουργῶν καὶ τῶν γεωργῶν συνίσταται στὸ ὅτι δὲν ἔχουν καμμιά θέση μέσα στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Δὲν φθάνει, γιὰ νὰ εἶσαι οὐσιαστικὰ ἐλεύθερος, νὰ ἔχῃς καὶ νὰ ἀποκτᾷς ἐλεύθερα τὰ ὕλικά ἀγαθὰ, δικαίωμα πού κατ' ἐξοχὴν τὸ εἶχαν οἱ πολῖτες τῆς τρίτης τάξης. Γίνεσαι ἐλεύθερος, ὅταν μπορῆς νὰ κατέχῃς καὶ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ἀγαθὰ. Καὶ ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ καὶ ἀχώριστα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι καὶ ἡ δύναμη νὰ εἶσαι ὁ ρυθμιστὴς τῆς ἴδιας σου ζωῆς, καὶ τῆς ἱστορικῆς σου ἀκόμη ζωῆς, κατὰ τὸ μέτρο τῆς δυνάμεώς σου, ἔτσι πού νὰ συνδυάζεται ἡ δική σου δύναμη μὲ τὴ δύναμη τῶν ἄλλων, πού ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ συνυπάρχουν μαζί σου. Γι' αὐτὸ μένει πρόβλημα, πῶς ἠθικὰ στὴν συνείδηση τοῦ Πλάτωνος δικαιώνεται ὁ ἀποκλεισμὸς αὐτὸς τῆς τρίτης τάξεως ἀπὸ κάθε συμμετοχὴ στὴν ἐξουσία καὶ στὴν καθαυτὴ ζωὴ τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ βέβαια τὴν περιορίζει στὴ σφαῖρα τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων, σὲ ἓνα τμήμα τῆς κοινωνίας, γιατί τοῦ φαίνεται ἀδύνατον ἓναν ὀλόκληρο λαὸ νὰ τὸν ἀνεβάσῃ στὴν ἰδεατὴ ζωὴ

τῆς πολιτείας του, ὅπως τὴν διαγράφει γιὰ τὶς δύο ἀνώτερες τάξεις. Καὶ πάντως, στηρίζοντας τὴ ζωὴ τῆς πολιτείας στὴν ὀργάνωσιν τῶν δύο αὐτῶν τάξεων, τὸ κάνει μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους τὴν ὀρθώτερον καὶ ὠφελιμώτερον διακυβέρνησιν.

Κριτικὴ τῆς διάκρισης τῶν τάξεων.— Τὸ ἀκατάλυτο στοιχεῖο τῆς πλατωνικῆς σκέψεως γιὰ τὴν πολιτεία εἶναι ἡ διαπίστωσις καὶ ἡ διάκρισις τῶν τριῶν θεμελιακῶν λειτουργιῶν τῆς ζωῆς τῆς πολιτείας. Ἡ ἄλλη ὁμῶς πλευρὰ τῆς σκέψεως του, ἡ ἀνάθεσις τῆς κάθε μιᾶς ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς λειτουργίες σὲ μιὰν ὠρισμένην κοινωνικὴν τάξιν, δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ἀσυσζήτητον. "Ὅσο καὶ ἂν στηρίζεται σὲ μιὰ θεωρίαν περὶ εὐγονίας, ποὺ μόνον σχετικὰ καὶ μερικὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ, παίρνει ἀπὸ αὐτὴν τὴν θεωρίαν ἡ πολιτεία του κάποιαν ἀκαμψία καὶ φαίνεται νὰ παραγνωρίζῃ τὴν σχετικότητα τῶν βιολογικῶν νόμων τῆς ζωῆς· ἰδιαίτερα φαίνεται νὰ μὴν παίρνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν φύσιν, δηλαδὴ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνθρώπινης, τῆς ἱστορικῆς προσωπικότητος. Γιατὶ στὰ πρόσωπα μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας τάξεως, ἀλλὰ καὶ σὲ ἓνα συγκεκριμένον πρόσωπον, μπορεῖ νὰ συντύχουν ἢ καὶ ἀλλεπάλληλα νὰ φανερωθοῦν ἱκανότητες γιὰ κάθε εἶδους κοινωνικὴ λειτουργία. Βέβαια ὅταν ἀρνῆται νὰ παραχωρήσῃ στὴν τρίτη τάξιν μιὰ θετικὴν ἀνάμιξιν στὴν πολιτικὴν ζωὴν, σκέπτεται, πῶς οἱ ἱκανότητές της ἐξαντλοῦνται στὰ οἰκονομικὰ τῆς ἔργα καὶ ἔτσι μόνον σὲ αὐτὰ μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀρετὴν τῆς. Ἡ σκέψις ὁμῶς αὕτη, ὅσο καὶ ἂν συνυπάρχῃ καὶ μὲ τὴν δυνατότητα νὰ προαχθοῦν στὴν ἀνώτερον τάξιν τὰ ἄτομα ποὺ ἐξαιρετικῶς θὰ ἀναδειχθοῦν, μένει πάντοτε ὑπερβολικὰ σχηματικὴ καὶ ἀδιάλλακτη.

Ἐπίσης μὲ τὸν αὐστηρὸ χωρισμὸ τῶν πολιτῶν τῆς κάθε τάξεως, συνδέεται καὶ κάποιον ἄλλο σημεῖον τῆς πλατωνικῆς σκέψεως, ποὺ ἡ ἐποχὴ μας τὸ ἔχει ξεπεράσει. Τόσο στὴν Πολιτεία ὅσο καὶ στὰ ἄλλα πλατωνικὰ ἔργα, ἡ ἱερότητα τῆς ἐργασίας, τῆς κάθε ἐργασίας, ποῦθενὰ δὲν τονίζεται. Γιὰ μᾶς σήμερον ἰσχύουν ποιοτικὲς διακρίσεις τῆς ἐργασίας· ξεχωρίζομε τὴν πνευματικὴν, τὴν καλλιτεχνικὴν, τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν χειρωνακτικὴν ἐργασίαν· διαφορὰ ὁμῶς ἠθικὴ καμμιὰ δὲν μπορεῖ νὰ ξεχωρίσῃ τὰ διάφορα εἶδη τῆς. Ἡθικὸν κριτήριον γιὰ τὴν ἐργασίαν εἶναι μόνον, νὰ ἐξαντλή τὴ δυνατὴ συμβολὴ τοῦ καθενὸς στὸ κοινωνικὸν σύνολον. Ἐτσι κάθε ἐργασία, ποὺ πραγματοποιεῖ τὴν ἀπόλυτην προσφορὰν τοῦ ἀτόμου στὸ σύνολον, ὅποια καὶ ἂν εἶναι, ἠθικὰ εἶναι ἐξ ἴσου ἀξία. Ὁ καθένας ἔχει ἠθικὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀξιοποιήσῃ τὶς δυνάμεις ποὺ ἀπὸ τὴ φύσιν τοῦ δόθησαν. Κάνοντας αὐτὸ εἶναι ἠθικὰ ἰσότημος καὶ ἰσάξιος μὲ κάθε ἄλλον, ποὺ καὶ αὐτὸς πραγματοποιήσῃ τὶς δυνατότητες ποὺ τοῦ εἶχαν δοθῆ.

Τὸ νὰ ἀρνῆσαι ὁποιαδήποτε πολιτικὴν ὑπόστασιν σὲ μιὰν ὁλόκληρη κοινωνικὴ τάξιν, αὐτὸ ἀντιβαίνει ἀκόμη καὶ στὴν παιδαγωγικὴν ἀποστολὴν τῆς πολιτείας. Ἀνυψώνοντας τὸν ἄνθρωπον μὲ τὴν παιδείαν, προϋποθέτομε πῶς μὲ αὐτὴν θὰ ἀναπτυχθῆ ἡ ἠθικὴ τοῦ αὐτονομία καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀξιοπρέπειας. Στερώντας μιὰν ὁλόκληρη τάξιν ἀπὸ τὴν δυνατότητα ὑπεύθυνα νὰ συμβάλῃ στὴ ρύθμισιν τῆς πολιτικῆς ζωῆς, κτυπᾶμε τὴν ἀνθρώπινην αὐτὴν ἀξιοπρέπεια, πού μὲ τὴν παιδείαν ἐπιδιώξαμε καὶ ἔτσι καὶ τὴν ἠθικὴ ἐλευθερίαν καὶ τὴν πνευματικὴν δημιουργικότητα, ἀγαθὰ μόνιμα, πού ἡ ἀνθρωπότητα, σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς ἱστορίας της, κατὰ μύριους τρόπους ἀγωνίζεται νὰ στηρίξῃ καὶ νὰ σώζῃ. Καὶ τέλος, ἡ ἀπαγόρευσις ὑπεύθυνης καὶ ἔμπρακτης συμμετοχῆς στὴ ζωὴ τῆς πολιτείας καταργεῖ τὴ μόνον πραγματικὴν προϋπόθεσιν γιὰ τὴ δημιουργίαν μιᾶς ἐνιαίας ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς συνείδησις, στέρεα θεμελιωμένης.

Ὁ ἔκτοπισμὸς αὐτός, ἂν δὲν δικαιολογῆται, ἐξηγεῖται ὅμως τουλάχιστον ἱστορικὰ στὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴ. Ἡ ἀπόλυτη ἀξία τῆς ἀτομικότητος δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐξαρθῆ καὶ ἀκλόνητα στηριχθῆ. Αὐτὴ τὴν ἀξίαν τὴν ἔφερε στὸν κόσμον καὶ τὴν ἐκύρωσε μὲ τὴν ὑπερβατικὴν τῆς δύναμιν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, δίνοντας ἀπόλυτην ἀξίαν στὴν ἀνθρώπινην ὑπαρξίν καὶ στὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Σὰν πλάσμα τοῦ θεοῦ, κάθε ἄνθρωπος, ἔχει μιὰν ὀρισμένην ἀποστολὴν νὰ ἐκπληρώσῃ στὴν ἐπίγειαν ζωὴν του, καὶ καθὼς εἶναι ἀπόλυτα ἀξία ἡ ἀποστολὴ αὐτή, ἀποκτᾶ καὶ κάθε ἄνθρωπος ἀξίαν ἀπόλυτην. Μιὰ τέτοια ἀρχή, πού ἡ θέσις της ἔχει κοσμοϊστορικὴ σημασίαν, δὲν μπορεῖ ἀπὸ τὸν χριστιανισμόν καὶ ὕστερα νὰ παραγνωρισθῆ καὶ νὰ παραμερισθῆ. Σὰν ἀρχή, πού ἀπλώνεται σὲ ὁλόκληρη τὴν ζωὴν, ἐπιβάλλεται καὶ στὴ σφαιρὰ τῆς πολιτείας. Ἡ χριστιανικὴ αὐτὴ ἀρχὴ ἤλθε στὸν κόσμον νὰ συμπληρώσῃ καὶ νὰ ἀρτιώσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν τῆς πολιτείας. Στὴ σύνθεσιν τὴν ἀπαυστη τῶν δυὸ τούτων ἀρχῶν εἶναι ταγμένος νὰ ἐργασθῆ ὁ πολιτισμὸς μας. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος καὶ ὁ χριστιανικὸς κόσμος εἶναι οἱ πηγές τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἡ παραβίασις εἴτε τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντικειμενικότητος, ὅπως μᾶς τὴν ἐκληροδότησε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, πρὸ πάντων στὸ ἀριστοῦργημα τῆς πλατωνικῆς πολιτείας, εἴτε τῆς ἀρχῆς τῆς ὑποκειμενικότητος, ὅπως τὴν θεμέλιωσεν ὁ χριστιανισμὸς, θὰ ἦταν παραβίασις τοῦ πνεύματος τῆς ἱστορίας καὶ παρεκτροπὴ ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ πολιτισμοῦ.

IV

Διαβίωσις τῆς τρίτης τάξεως.— Ὁ Πλάτων δὲν μποροῦσε νὰ